

Отримано

24.09.2023,

*Голова спеціалізованої
вченої ради*

ДФ 26.133.034

д.п.н., проф. Петренко М.В.

Голові спеціалізованої вченої ради

ДФ 26.133.034

у Київському університеті

імені Бориса Грінченка,

доктору педагогічних наук, професору,

професору кафедри соціальної педагогіки

та соціальної роботи Факультету психології,

соціальної роботи та спеціальної освіти

Жанні ПЕТРОЧКО

ВІДГУК

Красницької Ольги Володимирівни, кандидата педагогічних наук, доцента, доцента кафедри суспільних наук Національного університету оборони України на дисертаційну роботу Мельничук Вікторії Олексіївни «Соціальна профілактика залучення підлітків до комерційного сексу», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота, галузі знань 23 Соціальна робота

1. Актуальність дисертаційного дослідження. Проблема соціальної профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі, зокрема сексуального насильства, сексуальної експлуатації, залучення підлітків до комерційного сексу належить до категорії тих, що не набувають актуальності з часом, а просто її не втрачають. Це підтверджує низка прийнятих світовою спільнотою нормативних документів та актів у сфері протидії торгівлі людьми й захисту прав дітей: Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182, Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми, Керівні принципи ООН щодо правосуддя у питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства № 201, Конвенція ООН з прав дитини, Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей, Конвенція про контакт з дітьми (ETS № 192), Європейська конвенція про здійснення прав дітей, Декларація про запобігання та зупинення сексуальної експлуатації дітей і підлітків, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), а також низка законодавчих актів України. Крім цього в роботі наведено багато статистичних даних за результатами соціологічних досліджень

міжнародних і всеукраїнських організацій та інститутів щодо залучення хлопчиків і дівчаток до комерційного сексу та його наслідків, що підтверджує актуальність і вагомість цього дисертаційного дослідження.

Почуття дорослості, статеве дозрівання, прагнення до інтимно-особистісного спілкування, невміння правильно обрати форму актуалізації сексуальності, неоднозначність соціальних норм і правил щодо сексуальної поведінки в підлітковому середовищі та широкі можливості сучасних комунікаційних технологій, що відкривають доступ до надмірної кількості інформації сексуального змісту, вимагає цілеспрямованої профілактичної роботи, що забезпечить статеве виховання, сексуальну просвіту, формування статевої та сексуальної культури підлітків, життєвої стратегії, статево-рольових установок, почуття відповідальності, дотримання моральних норм.

2. Наукову новизну результатів дисертації вважаємо беззаперечною, що полягає у визначенні й теоретичному обґрунтуванні змісту, форм і методів соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу в закладах загальної середньої освіти, розкритті сутності поняття «соціальна профілактика залучення підлітків до комерційного сексу», характеристики критеріїв і показників готовності підлітків до протидії залучення до комерційного сексу (когнітивний (знання про сексуальну культуру та безпечну поведінку), мотиваційно-ціннісний (прагнення до саморозвитку й усвідомлення цінності власного життя та здоров'я), особистісний (особиста гідність, самоповага, емоційна стійкість), операційний (здатність визначати можливу соціальну небезпеку і готовність чинити опір ризикованим пропозиціям)), розкритті рівнів сформованості готовності підлітків до протидії залученню до комерційного сексу (усвідомлений, ситуативний, критичний), уточненні сутності поняття «комерційний секс», визначенні соціально-педагогічних чинників виникнення та поширення явища залучення підлітків до комерційного сексу.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації вважаємо безсумнівним. Теоретичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в обґрунтуванні змісту, форм і методів соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу; аналізі державних і міжнародних нормативних документів, що закладають фундамент боротьби з означеною проблемою; визначенні критеріїв і показників та описі рівнів готовності підлітків протидіяти залученню до комерційного сексу, а також доборі діагностичних методик, розробці анкет для працівників закладу освіти, батьків, підлітків для виявлення цих рівнів.

Важливе місце в теоретичному доробку дисертантки посідає тлумачення соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу як

упровадження комплексу методів і форм соціальної роботи, спрямованих на попередження та зменшення впливу чинників і локалізацію наслідків залучення підлітків до комерційного сексу. А також уточнення таких понять:

«залучення до комерційного сексу» як діяння особи, спрямовані на умисне спонукання неповнолітнього (неповнолітньої) до заняття комерційним сексом з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи або погрозою застосування насильства незалежно від її згоди;

«комерційний секс» – надання сексуальних послуг особами віком від 10 до 19 років за матеріальну винагороду;

«профілактика» як систему соціально-педагогічних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення та усунення негативних чинників, що спричиняють відхилення у психологічному й соціальному розвитку дітей і молоді, їх поведінці, стані здоров'я, а також організації життєдіяльності та дозвілля;

«соціальна профілактика» – системна, цілеспрямована робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки молодого покоління, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді й запобігання такому впливу.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробленні та практичному впровадженні змісту, форм і методів профілактичної роботи з підлітками та їх батьками, що використовують заклади загальної середньої освіти, центри соціальних служб, громадські організації та ін.; методичному забезпеченні (методичні рекомендації, програми тренінгів, семінарів тощо) підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників і представників громадських організацій щодо профілактики залучення підлітків до комерційного сексу.

Вагому роль у процесі соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу відіграють теоретично обґрунтовані, розроблені та експериментально впроваджені цілісна профілактична програма роботи з підлітками щодо формування культури здорового способу життя, статевого виховання, профілактики ризикованої поведінки «Безпечне життя – безпечне кохання», соціально-педагогічний тренінг з проблеми профілактики залучення підлітків до комерційного сексу, що мають бути взяті на озброєння класних керівників, вихователів, соціальних педагогів та психологів у школах і використані ними у професійній діяльності, ба більше, наведений повний їх опис у дисертації дає змогу це зробити.

Неабияку практичну вагу мають розроблені Вікторією Мельничук рекомендації для психологів, соціальних педагогів і вчителів щодо організації просвітницької роботи з батьками підлітків, оскільки сімейне виховання та сім'я як соціальне середовище відіграє важливу роль у статевого вихованні та

формуванні сексуальної культури підлітків; рекомендації для батьків, як уберегти дитину; пам'ятка для дорослих щодо ознак ризикованої поведінки; пам'ятка «Кризові ситуації в житті підлітка: як пережити їх разом»; рекомендації для батьків щодо гармонійного розвитку стосунків із підлітками; рекомендації для батьків як сформувати позитивні звички в підлітка; рекомендації для батьків щодо профілактики тютюнопаління серед дітей і підлітків.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження базується на належному та всебічному аналізі базових понять дослідження крізь призму педагогіки, психології, соціології, медицини, соціальної роботи, аналізі численних нормативних документів та законодавчих актів міжнародного й державного рівнів, що допомагають у розв'язанні проблеми залучення підлітків до комерційного сексу на юридичному рівні. Методологічні основи складають дослідження соціальної детермінації свідомості й поведінки особистості, психології розвитку особистості, теорії психосексуальності особистості, девіантної поведінки, проблем морально-статевого виховання та соціальної профілактики статевої деморалізації, технологій соціальної профілактики.

Належний аналіз джерельної бази, цілісно проведений педагогічний експеримент, використання валідних методик і методів, репрезентативність вибірки, детальний аналіз отриманих даних дали змогу дисертантці дійти обґрунтованих висновків, виконати поставлені завдання дослідження й досягнути мети.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією. Дисертаційну роботу вважаємо виконаною на високому науково-методологічному рівні. Ґрунтовний аналіз основних теоретичних положень дав змогу авторці грамотно побудувати й провести повноцінний педагогічний експеримент, що містив констатувальний, формувальний і контрольний етапи, довести ефективність та дієвість теоретично обґрунтованих змісту, форм і методів соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу. Правильно визначені мета й завдання дослідження, доцільно обрані теоретичні, емпіричні та статистичні методи їх реалізації, валідна джерельна база дослідження забезпечили вирішення проблеми соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу.

Дисертантка продемонструвала відмінне володіння компетентностями самостійного дослідника, що відповідає рівню доктора філософії.

6. Апробація результатів дисертації здійснена через всебічне оприлюднення основних результатів дослідження в 41 науковій та науково-методичній праці, із яких: 7 наукових статей (з них 2 у співавторстві),

опублікованих у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 2 наукові статті у співавторстві, опубліковані у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базі даних Web of Science Core Collection; 32 публікації (з них 11 у співавторстві), у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації. Заслуговує на увагу висвітлення основних положень роботи в доповідях і повідомленнях на 34 наукових та науково-практичних конференціях міжнародного й всеукраїнського рівнів, круглих столах протягом 2017–2023 рр. Засвідчені дані відображають високу вмотивованість дисертантки як дослідника й науковця, відкритість, активність і бажання долучити до розв’язання означеної проблеми широку наукову спільноту, поширити свої наукові доробки для використання у практиці іншими дослідниками та практиками.

7. Структура та зміст дисертації. Дисертаційна робота має чітку структуру, що співвідноситься з логікою виконання завдань дослідження. Вступ відображає повноцінно обґрунтовану актуальність теми, зв’язок роботи з науковими темами, об’єкт, предмет, мету, завдання дослідження, короткий опис використаних методів дослідження, наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, дані про впровадження результатів дослідження в освітній процес 12 загальноосвітніх шкіл і гімназій, особистий внесок здобувача, дані про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі дисертації окреслено проблему залучення підлітків до комерційного сексу в сучасних наукових дослідженнях, проаналізовано міжнародні й вітчизняні стандарти форм і методів залучення підлітків до комерційного сексу. Визначені вікові особливості сучасного підлітка, чинники імітації дорослої поведінки дали змогу дисертантці зрозуміти їхні мотиви залучення до комерційного сексу. Доцільним аспектом є окреслені авторкою суспільні наслідки залучення підлітків до комерційного сексу. Ґрунтовний аналіз нормативних і законодавчих документів міжнародного та вітчизняного рівнів щодо прав дитини є перевагою роботи. Влучно авторка зауважує, що кожна дитина має право на фізичну та особисту недоторканність і захист від усіх форм насильства. Тут же доречно піднімається питання сексуального насильства вдома, його наслідків через так звану культуру мовчання.

У другому розділі автором розглянуто сутність та особливості соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу, визначено критерії, показники та рівні готовності підлітків протидіяти залученню до комерційного сексу. Аналіз поняття профілактики в міждисциплінарному аспекті дав змогу ретельніше підійти до його означення та розуміння. Описані первинна, вторинна та третинна профілактика дають змогу зрозуміти сутність роботи

соціального педагога чи психолога для подолання проблеми залучення підлітків до комерційного сексу. Влучним є зауваження автора щодо необхідності спрямування профілактичних дій не лише на зміну девіантної поведінки підлітка на індивідуальному рівні, а й на обставини та соціальне середовище, що таку поведінку спричиняють, об'єкт же профілактичного впливу має стати суб'єктом профілактики для досягнення бажаного ефекту. Вдалим є опис моделей соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу, а також узагальнення сприятливих чинників до залучення підлітків до комерційного сексу на основі аналізу особливостей їх психічного розвитку.

Авторка справедливо піднімає на сторінках дисертації питання сексуальної освіти підлітків, підтверджуючи це результатами констатувального етапу експерименту. І водночас визначає готовність підлітків чинити протидію залученню до комерційного сексу як сукупність знань підлітка про сексуальну культуру, безпечну поведінку в ситуаціях, пов'язаних із наслідками для його життя, здоров'я і благополуччя, прагнення до саморозвитку, усвідомлення цінності власного життя й здоров'я, формування особистої гідності, самоповаги, емоційної стійкості та здатність визначати можливу соціальну небезпеку, чинити опір ризикованим пропозиціям.

На основі результатів констатувального етапу експерименту дисертантка вдало виокремлює недоліки роботи закладів загальної середньої освіти, класних керівників, в організації роботи з батьками, в організації роботи з підлітками щодо формування готовності підлітків чинити протидію залученню до комерційного сексу.

Третій розділ дисертації розкриває технологізацію процесу соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу, оцінювання й аналіз ефективності експериментальної роботи із соціальної профілактики залучення підлітків до комерційного сексу. Приємно вражає розроблена Вікторією Мельничук профілактична програма роботи з підлітками з питань формування культури здорового способу життя, статевого виховання, профілактики ризикованої поведінки «Безпечне життя – безпечне кохання». Відзначимо різноманітність і креативність у підборі форм та методів соціально-педагогічної роботи, які дали змогу, на нашу думку, автору реалізувати всі завдання й досягнути мети програми. Насамкінець звернемо увагу на доцільність у виборі форм і методів та ґрунтовний підхід до соціально-педагогічної роботи дослідниці з педагогами й батьками. Детальний опис формувального етапу експерименту вважаємо родзинкою роботи.

Висновки до розділів і загальні висновки чітко визначені, відображають основний зміст роботи та підтверджують виконання завдань дослідження й

досягнення мети. Наведені рисунки й таблиці в роботі візуалізують текст і слугують ефективнішому сприйняттю інформації. Додатки висвітлюють ґрунтовний матеріал за педагогічним експериментом.

8. Дотримання академічної доброчесності. Викладені в дисертації положення й ідеї відображають самостійність та оригінальність дослідження Вікторії Мельничук. Аналіз тексту роботи засвідчує дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності в повному обсязі.

9. Дискусійні положення та зауваження. У цілому високо оцінюючи дисертацію Вікторії Мельничук, вважаємо за доцільне запросити її до дискусії й висловити кілька побажань:

1. На с. 58 дисертації авторка справедливо звертає увагу на те, що Операція об'єднаних сил, що тривала на сході України, та анексія Криму є детермінантами комерційних сексуальних відносин. Проте маємо уточнення, що сьогодні вже варто говорити не про Операцію об'єднаних сил, а про російсько-українську війну або збройний конфлікт російської федерації проти України з 2014 року, оскільки 24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне вторгнення ворога на територію нашої держави, що, зі свого боку, лише посилює актуальність дослідження.

2. Доцільним у роботі є аналіз міжнародних і вітчизняних стандартів форм та методів залучення підлітків до комерційного сексу. Водночас автору варто було б зробити підсумок і виділити головні проблеми, що існують сьогодні в нашій державі щодо виконання прийнятих і ратифікованих конвенцій, статутів, протоколів, законів, оскільки, наприклад, визнання України одним із неофіційних центрів виготовлення порнографічної продукції з використанням образу дитини (с. 67) є негативним явищем у суспільстві, а кожна дитина має право на щасливе дитинство та гідне й продуктивне життя.

3. На сторінках дисертації автор вдало описує культуру мовчання як стереотип у поведінці підлітка чи дорослої людини щодо сексуального насильства, зокрема вдома, але це призводить до сексуальних травм. Надання дисертанткою рекомендацій щодо подолання культури мовчання серед підлітків і дорослих стало б важливим аспектом сексуальної просвіти й дало змогу подолати їм страхи відчуження, ганьби, недовіри.

Водночас окреслені побажання мають рекомендаційний характер, у жодному разі не зменшують унікальність, цілісність, самостійність і завершеність дослідження Вікторії Мельничук, радше засвідчують складність та багатогранність вивченого питання, увагу до деталей і спонукають авторку до подальших творчих пошуків.

10. Загальний висновок та оцінка дисертації. Актуальність, обґрунтованість теоретичних позицій і висновків, що базуються на

експериментально-діагностичному дослідженні, композиційна цілісність, науковість та практична значущість дисертаційної роботи «Соціальна профілактика залучення підлітків до комерційного сексу» відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів», наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її авторка – Мельничук Вікторія Олексіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Опонент:

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри суспільних наук
Національного університету оборони України
працівник ЗС України

«26» вересня 2023 року

Ольга КРАСНИЦЬКА

Підпис Ольги Красницької засвідчую:
ТВО начальника адміністративного управління
Національного університету оборони України
полковник
«26» вересня 2023 року

Андрій УШАКОВ